

Just K. Qvigstad

Ørnulv Vorren

Biografi på Høytidsdagen
26. februar 1991

Mine damer og herrer!

Jeg må først få si at det er en stor glede og ære for meg, at jeg er blitt bedt om å gi en oversikt over Just K. Qvigstads liv og virke ved denne anledningen. For dette oppdraget fra dette ærverdige Selskaps styre vil jeg da også frembære min hjerteligste takk.

Jeg tør også få gi uttrykk for min store glede over at Selskapet har valgt å prege en av sine vakre *medaljer* med Qvigstads portrett og navn til hans ære. Selskapet har da også tidligere hedret ham med medlemskap i 1894 og med tildelingen av "Gunnerus-medaljen" i gull i 1930.

Just K. Qvigstad synes således å ha hatt god kontakt over lang tid med dette Selskap. I henholdsvis 1903 og 1910 publiserte Selskapet i sin publikasjonsserie Just K. Qvigstads "Kildeskrifter til den lappiske Mytologi I" og "Kildeskrifter til den lappiske Mytologi II, Om lappernes Vildfarelser og overtro af Isaac Olsen".

Slik har også dette selskapet helt fra 1894 til 1930 tidligere markert sin anerkjennelse og høyaktelse for Qvigstad.

Imidlertid har også mange andre selskaper, institusjoner og privatpersoner gjort det samme på forskjellig vis.

For snart et halvt hundre år siden feiret vi Qvigstads 100-årsdag i Tromsø med ham selv som midtpunkt. Selvsagt var Tromsø by med i denne feiringen av sin høyst ærede borger, som gjennom hele sitt voksne liv hadde tjent sin by i dens administrasjonsliv og organisasjonsliv, der han har hatt mange tillitsverv. Likevel ble ikke byens hyldest noen hovedsak.

Det var som *akademisk borger* han var gjenstand for den mest omfattende hyldest fra institusjoner og personer på *lokalt* hold, i *vårt eget land* og i *utlandet*.

For den som fikk bivåne denne enestående akademiske begivenheten i vår lille by, fikk i sannhet erkjenne hvilken *status* Just K. Qvigstad hadde i den akademiske verden.

Representanter for de akademiske miljøer både her til lands og i våre naboland var kommet fra fjernt og nær for å hylde ham i taler og i overlevering av hedersbeviser. Jeg nevner et tobinds festskrift trykt i serien *Studia Septentrionalia*, og jeg nevner de mange adresser i meget vakre utførelser fra mange institusjoner. Fra Uppsala Universitet var dets nestor i faget, professor og akademimedlem Bjørn Collinder møtt fram med utnevnelsen av Qvigstad til hedersdoktor ved Uppsala Universitet og overlevering av doktorring, laubærkrans og "den vekkade hatten".

Også i hovedstaden ble Qvigstads 100-årsdag markert. Universitetsbiblioteket i Oslo presenterte her en utstilling av Qvigstads produksjon. En liknende utstilling ble vist i sentralbiblioteket i Tromsø, arrangert av Tromsø Museum og biblioteket.

Dette bare for å nevne noe av den anerkjennelse som ble jubilanten tildelt ved dette enestående jubileum. Ved *tidligere* anledninger hadde Tromsø Museum markert hans posisjon med et festskrift til hans 75-årsdag i 1928 og ved institueringen av Rektor Qvigstads gullmedalje ved hans 90-årsdag i 1943. Qvigstadmedaljen bærer Qvigstads portrett omkranset av innskriften: "Rektor Qvigstads gullmedalje" og på baksiden: "for fremragende fortjeneste for lappisk forskning".

Denne medaljen er hittil tildelt sentrale og høyt anerkjente forskere i faget som professor dr. Konrad Nielsen, mest kjent for sin grammatikk og sin store ordbok i samisk språk, dr. Toivo I. Itkonen, Helsingfors, like meget språkmann og ordboksforfatter som etnograf, professor dr. Bjørn Collinder og dr. Ernst Manker – størrelser fra svensk side – den ene like suverén i språkforskning som den andre i samisk etnografi, professor dr. Israel Ruong, Uppsala, meget fortjent språkmann, etnograf, skolemann, organisasjonsmann, og meget meget mer. Foruten disse har tre fremtredende norske forskere innen faget fått medaljen: Guttorm Gjessing, Asbjørn Nesheim og Knut Bergsland.

Just Knud Qvigstad var født på Lyngseidet i Troms den 4. april 1853. Hans far, Engebret Qvigstad fra gården Qvigstad i Fron, Gudbrandsdalen, var distriktslege i Lyngen og hans mor var Petra Krogh f. Wadel. Hun var av en meget kjent kjøpmannsslekt her nord.

På den tid var Lyngseidet for det meste befolket av kystsamer, og hver vår i begynnelsen av juni, kom det svenske *flyttsamer* til Lyngseidet med sine reinhjorder og oppholdt seg der hele sommeren. Miljøet i hjembygda kan på mange måter ha dannet noe av bakgrunnen

for Qvigstads senere interesse og motivering for nettopp å arbeide med samisk kultur.

Bare 10 år gammel ble han sendt til Tromsø for å gå på latinskolen der, og allerede 6 år etter tok han artium – i 1870 – og kom som student til Kristiania. Der tok han den såkalte anneneksamen med karakteren "Laudabilis præceteris" i 1870. Bare 4 år deretter tok han *filologisk embetseksamen*. Hans fag var oldnorsk, gresk, latin, filosofi, historie og litteraturhistorie. I 1881 tok han også *teologisk embetseksamen*. Dette kom da til å bli hans *formelle* utdanning. Han kom aldri til å ta doktorgraden. Det ser ikke ut til at han har lagt større vekt på å ha den dengang det kunne ha vært aktuelt. Da han ved 100-årsjubileet var blitt hedersdoktor ved Uppsala Universitet og jeg gratulerte ham, sa han at han ikke hadde tatt seg tid til å legge frem noen doktoravhandling. Men det kunne nok ha vært formålstjenelig å ha hatt doktorgraden i hans aktive år. Det kunne lettere ha skaffet ham gode forbindelser i den akademiske verden. Men nå da han var 100 år betydde dette ikke noe lenger.

Allerede det samme året som han tok sin første embetseksamen begynte hans egentlige yrkesliv, nemlig arbeidet i *skolen* som lærer og skoleadministrator. Etter å ha vært lærer ved forskjellige skoler i Oslo, ble han ansatt som klasselærer og adjunkt ved gymnaset i Tromsø. Tre år deretter gikk han over til det som dengang het Tromsø Seminarium. Og etter noen få år overtok han rektorstillingen her. I denne stillingen ble han til han sluttet sin skolekarriere i 1920.

Qvigstad var en landskjent og aktet skolemann. Utenom sin krevende stilling som rektor ved Tromsø offentlige lærerskole var han bl.a. i mange år medlem av Tromsø høyere skoles forstanderskap. Hans anseelse som skolemann medførte da også at han ble kirkeminister i Konows regjering fra 1910–1912.

Hans teologiske utdanning og interesser fikk han utfolde i arbeid for bl.a. Finnemisjonen. Her var han styremedlem i 28 år – de siste tre år som formann. Hans samarbeid med biskop Skaar om viktige sosiale tiltak ga f.eks. i høy grad Finnemisjonen dens preg av sosial innsats.

Qvigstads samfunnsinteresser førte også til *politisk* virksomhet, og som nevnt var det mange tillitsverv som han påtok seg i hjembyen. Han var f.eks. medlem av bystyret i 18 år, og derav ordfører og viseordfører i 6 år.

Med det sterke engasjementet hans i samfunnslivet *utenom skolen*, må en undre seg over at hans vitenskapelige virksomhet kunne bli så omfattende som den ble.

Qvigstads utdanning og virksomhet faller jo i en tid da hele landets kulturliv var under oppblomstring. Ikke minst var den *vitenskapelige* virksomheten i landet medvirkende til dette, og den ble derfor av særlig betydning i denne tiden. Ved Universitetets 50-års-

jubileum uttalte således statsråd Stang følgende: "Takknemmelighet mot videnskapen for de velgjerninger den yter livet, har med rette kunnet kreves av enhver tidsalder, men ikke av noen med så stor grunn som den nærværende".

Nettopp på denne tid ble den humanistiske forskning båret fram av kjente forskere og universitetslærere som Rudolf Keyser, Peter Andreas Munch, Oluf Rygh og Sophus Bugge. Hver enkelt av disse spente over så mange fagfelter at deres arbeid nesten kom til å innebære en syntese av mange faglige temaer.

Rudolf Keyser stiftet den norske *historiske skole* som P. A. Munch senere ble leder av. Oluf Rygh som var Keyseres elev, ble arv-taker av Munchs *historiske* forskning. Han gjorde en grunnleggende innsats ved å kaste lys over Norges bosetningshistorie som arkeolog og stedsnavnsforsker. *Sophus Bugge* fortsatte P. A. Munchs virksomhet innen norrøn litteratur og språkforskning. Han dekket her temaer som spente over urnordiske runeinnskrifter, Eddadiktningen, og norrøn mytologi.

Med disse ruvende skikkelsene innen det relativt beskjedne miljøet som dengang fantes ved universitetet i Kristiania, måtte mange av den yngre akademiske generasjon motta sterke impulser til å føre deres læreres arbeid videre.

Og en av denne yngre generasjonen var nettopp Just K. Qvigstad. Kombinert med hans grundige utdanning var dette den viktigste bakgrunn som inspirerte ham og satte ham istand til, hans senere vitenskapelige virksomhet.

Betrakter en nå Qvigstads *produksjon* som foruten oversettelser og avisartikler teller over hundre arbeider, finner en at det var nettopp på disse nevnte *foregangsmennenes* fagfelter han kom til å arbeide. Men fordi han var vokst opp og bosatt i Nord-Norge, kom han til å finne sitt spesialfelt innen *samisk* språk og kultur. Dette fagfeltet var nok ikke helt *uten* tradisjon i Norge. En kan nevne Knud Leem med hans leksikon og beskrivelsen av finnmarksamenes kultur, presten Nils Vibe Stockfleth som også arbeidet med samisk språk og undervisningsspørsmålet og jeg skal sist, men ikke minst nevne J. A. Friis, den første professor i samisk språk og etnografi. Hans professorat ble dessverre trukket inn ved hans død. Imidlertid fikk Qvigstad i sin statsrådtid opprettet det på ny. Det ble da besatt med Konrad Nielsen i 1913.

Likevel kan en nok si at Qvigstad kom til å virke på *upløyd* mark. Hans interesse for samisk etnografi fikk ham til å ta på seg å bestyre de samiske samlinger ved Tromsø Museum, bl.a. samlinger som museet ble grunnlagt på etter den store landsutstillingen i 1870. Qvigstads trang og evner til å organisere og bygge ut kulturlivet i Tromsø, medførte da bl.a. også at han ble medlem av Tromsø Museums styre fra 1884 til 1930 – i en rekke år også som formann.

I 1881, samme år som Qvigstad tok teologisk embetseksamen, ble hans første vitenskapelige arbeid trykt: "Beiträge zu Vergleichung des verwandten Wortvorrathes der lappischen und der finnischen Sprache". Den sammenlignende språkvitenskap som han her hadde samlet materiale til, førte ham videre til det som skulle bli hans hovedverk: "Nordische Lehnwörter in lappischen". Dette ble trykt i 1893.

Imidlertid omfatter hans produksjon langt flere emner enn det som er nevnt her. Av hans språkvitenskapelige arbeider dreier ca. 1/3 seg om samiske stedsnavn. På dette feltet kan en trygt si at det som Oluf Rygh og Sophus Bugge var for forskningen av de norske stedsnavn, det ble Qvigstad for studiet av de samiske.

"De lappiske stedsnavn i Troms og Nordland" og "De lappiske stedsnavn i Finnmark" ble utgitt av Instituttet for sammenlignende kulturforskning henholdsvis i 1935 og 1938. Jeg tror det er unødvendig her å gå nærmere inn på betydningen av disse bøkene, bare si at de er i bruk daglig av de fleste som arbeider med samisk kultur i Norge.

Foruten de språklige arbeider som jeg har nevnt, kom der ut publikasjoner av hans samlinger av samiske plantenavn, fuglenavn, navn på pattedyr, krypdyr, padder, fisker, leddyr og lavere dyr samt stjerne-
navn.

Ellers ser det ut til at den *eldre* samiske språkforskning i Norge ikke har befattet seg særlig med samiske *dialektstudier*. Arbeidet her gikk inntil Qvigstads virksomhet stort sett ut på å finne en norm som kunne danne grunnlaget for et samisk skriftspråk. Og her holdt en seg stort sett til *fjellsamedialektene*.

Derfor ble det igjen nybrottsarbeid da Qvigstad tok til å undersøke de *kystsamiske* dialektene i Norge og ga en oversikt over dem. Et spesielt funn var restene av en kystsamisk dialekt i Nord Troms. Dengang hadde han en språkmester som var født i 1816.

Etter at "De appellative lappiske stedsnavn" var kommet ut i 1935, ser det ut som Qvigstads interesser vendte seg mer mot undersøkelser av samisk folklore og etnografi. Her har han først og fremst samlet viten om den "åndelige" siden av samisk kultur. Allerede i 1887 hadde han sammen med presten G. Sandberg gitt ut "Lappiske eventyr og sagn" med en innledning av Moltke Moe. Omslaget var tegnet av Th. Kittelsen. Dette skriftet var for Qvigstad ... forløperen til innsamlingen av et overveldende stort materiale av samiske eventyr og sagn. Instituttet for sammenlignende kulturforskning publiserte i årene 1927 og 1929 *fire store bind* med ialt ca. 2300 sider eventyr og sagn både i samisk og norsk språkdrakt. Her kan en dra en sammenligning med det som Moltke Moe og Knut Liestøl gjorde for studiet av de norske eventyr og sagn.

Men Qvigstad innskrenket ikke sitt arbeid til eventyr og sagn. Han har også utgitt store samlinger av *tradisjoner fra samisk folkemedisin*

(lægeråder), samisk *overtro*, samiske *ordsprog* og *gåter*, og endelig også en samling av samiske *værprofetier*.

I "Kildeskrifter til den lappiske Mythologi I og II", har han fremlagt materiale for studiet av samisk førkristen mytologi og trosform, noe som er av særlig stor betydning for den videre behandling av dette emnet.

I en oversikt over de samiske offerplasser og hellige fjell i Norge legger han gamle meddelelser til grunn for en lokalisering av hver enkelt offerplass i marken. Innledningen til dette arbeidet er i seg selv en behandling av sider ved den samiske mytologi som er av stor betydning for fortsatt forskning.

I forbindelse med Reinbeitekommissjonen av 1907 kom rektor Qvigstad til å utføre et stort arbeid med å trekke frem fra arkivene og publisere dokumenter om reinbeiting og ressursbruk blant flyttsamene. Dette skjedde da i samarbeid med den kjente svenske professor K. B. Wiklund.

Når det gjelder den øvrige nyere kulturhistorien i Nord-Norge, finner vi ca. 40 større og mindre arbeider. Det vesentligste som er gjort her, ligger vel på det opplysningshistoriske og bosetningshistoriske området. "Historisk oversikt over opplysningsarbeidet blant Finnerne i Finnmarken" kom ut i 1907, og "Den norske befolkning i Finnmark og dens skoleforhold i eldre tid" kom så senere.

Om bosetningshistorien i Nord-Norge har rektor Qvigstad foruten en rekke små artikler, utgitt to større arbeider, nemlig "Den svenske innvandring i Nord-Norge" og "Bosetningen i Sør-Varanger før 1870". I begge disse arbeidene beskjeftiget han seg med en side av bosetningen som har hatt særlig stor betydning for Nord-Troms og Finnmark, nemlig den andelen som immigrasjonen fra Finland har i utviklingen av de kulturelle forhold der.

Utenom det som nå er nevnt av Qvigstads produksjon, må en også nevne en mengde oversettelser fra norsk til samisk, f.eks. revisjonen av bibelen på samisk, oversettelsen av plakater vedrørende lover og et stort antall småskrifter. Endelig må en også gjøre oppmerksom på det antall av avisartikler om de forskjellige emner som en selvsagt ikke kan gi noen oversikt over her.

Noen av sine større arbeider har Qvigstad fått utgitt i vitenskapelige serier i Finland og Norge. Et enkelt skrift har han også fått publisert i Estland. I Finland der forskning innen finsk-urgiske språk var kommet lenger enn i andre land i Norden, var det "Lá societé Finno-ougrienne" som trykte Qvigstads arbeider.

Men i Norge har Qvigstad fordelt publiseringen av sine arbeider på flere institusjoner: Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab som allerede er nevnt, Institutt for sammenlignende kulturforskning, Christiania Videnskapselskab, Etnografisk Museum og Tromsø Museum.

På samme måte har han også fordelt sitt upubliserte materiale på flere av disse og andre institusjoner.

I 1920 ble rektor Qvigstad løst fra sin stilling ved Tromsø Lærerskole og samtidig opprettet Stortinget et eget stipendium for ham. På bakgrunn av hans forskningsinnsats inntil da, mente en at Stortinget på denne måten kunne øke hans innsats. Det slo også til. Han sa selv at det var først etter at han var løst fra sin rektorstilling at han fikk vie seg helt for sin forskning.

I 1937 kom der opp forslag i Stortinget om å opprette et eget professorat for Qvigstad i Tromsø – vel mest som en anerkjennelse for hans store innsats. Der var mange som talte for forslaget. Men C. J. Hambro felte det ved å uttale at han ikke kunne innse at den gamle mann alene i Tromsø, kunne utrette så meget at det var budsjettmessig forsvarlig.

Qvigstad tok konsekvensen av Hambros magre budsjett og sin uegennyttige samfunnsånd tro, sa han fra seg dette stipendiet som han hadde innehatt siden 1920.

Men Qvigstad fortsatte å publisere nye arbeider. I de årene som følger ble det utgitt fra hans hånd iallfall ca. 20 større og mindre arbeider, det siste i 1952.

Produksjonen hans er i det hele tatt meget vanskelig å få oversikt over, langt værre å referere her. Men *nyttig* har den vært og vil være så lenge der er noen som forsker og publiserer på hans arbeidsområder. I så måte har hans eget ønske slått til. For de som stadig arbeider med Qvigstads skrifter, vil det neppe være vanskelig å gi en karakteristikk av hans produksjon. Det er *dokumentasjon* av materialet fra felten og arkivene som det har vært særlig om å gjøre for ham å legge frem. En kan si at dette trekket ved produksjonen er så karakteristisk at det ser ut til å bero på et prinsipp ved Qvigstads vitenskapelige holdning. Det gjør det også. Hans prinsipp har vært at det er den vitenskapelige presentasjonen av materialet som er det primære. Særlig gjelder dette på såvidt lite bearbejdede felter som der han gjorde sin innsats. Han sa selv at han alltid prøvde å legge fram materialet sitt så snart som mulig, slik at *andre* kunne ha nytte av det.

Sine slutninger kommer Qvigstad med i korte og knappe vendinger og gjerne i sine mange noter og kommentarer til stoffet. Det ser nesten ut som han har villet poengtere at hans *slutninger* ikke var det vesentlige. Men kanskje nettopp derfor *er* hans kommentarer så verdifulle, så sikre kilder for den som søker.

Det som jeg nå har sagt, viser fullt ut hvor verdig han var den store anerkjennelse og venerasjon som han nøt i sentrale vitenskapelige kretser, ikke bare i landet vårt, men også i andre land, særlig i Norden, der hans forskningsfelt har vært dyrket. I 1953 ble han ved 200-års jubiléet til Kungliga Vitterhets-Historie och Antikvitetsakademien,

Stockholm, hedret med dets gullmedalje. Han hadde foruten det som jeg tidligere har nevnt, også blitt ridder av St. Olav i 1908 og kommandør av 1. klasse av St. Olavs Orden i 1912. Fra Finlands regjering ble han kommandør av 1. klasse av "Finlands Vita Ros". I 1930 ble han medlem av vitenskapsselskapet i Upsala og samme år korresponderende medlem av Museo de la Plasa. I 1932 ble han æresmedlem av "Det lærde selskap" i Estland

Foruten det medlemskap som jeg allerede har nevnt, ble Qvigstad *æresmedlem* av en rekke institusjoner:

1. Lá société Finno-ougrienne, Helsingfors
2. Kalevala Seura, Helsingfors
3. Lapin Sivistusseura, Helsingfors
4. Komitéen for de vitenskapelige institusjoner i Tromsø
5. Tromsø Museum
6. Sami Særvi, Oslo

Just K. Qvigstad ble gift med Margit Aagård. Hun var liksom sin svigermor av en kjent kjøpmannsfamilie her nord. De fikk 3 sønner og 3 døtre som alle fikk en god utdanning og innehadde viktige stillinger innen forretningsliv, skole- og rettsvesen. Sønnene fikk sitt virke *andre* steder i landet mens døtrene ble i Tromsø og bodde hjemme hos sine foreldre. Alt tyder på at Qvigstad hadde et harmonisk og rikt familieliv som nok må ha vært en stor støtte for ham i hans meget aktive vitenskapelige, yrkesmessige og sosiale arbeid.

Når familielivet kom på tale, fortalte han gjerne en liten historie som nok ga uttrykk for hans holdninger. Jeg tillater meg å referere den her: "To vitenskapsmenn står og betrakter produksjonen til en kollega der den står radet opp i bokhylla. Da sier den ene: 'Men var denne mannen gift, hadde han familie'."

Uansett, hvor beskjedne han selv syntes hans vitenskapelige produksjon måtte være, så måtte hans omfattende virksomhet bero på hans utrolige rasjonelle arbeidsevne. Et eksempel på dette er noe som sies om hans middagslur. Den tok han på sofaen med nøkkelknippet i handa utenfor kanten. Når han da ga slipp på nøkkelknippet og det falt i gulvet, da var hans middagslur over.

Så skulle vi tro at han til sist var trett og utslitt etter sin lange og travle livsdag. Likevel, de som søkte han i hans siste år, ville alle bli slått av hans livsfriskhet – en vitalitet som ganske spelielt gjalt hans åndstilstand.

I 1948 deltok han f.eks. i Norske reindriftssamers landsforenings første ordinære landsmøte. Og så sent som i 1949 i en alder av 96 år var han i gymnassamfunnet "Brage" i Tromsø og kåserte.

På mottagelser ved visse anledninger som f.eks. på hans 100-årsdag, var hans vel overveide og velformete svartaler alltid egnet til å berike og vekke ettertanke. Helt inntil de siste par år fulgte han med i nyhetsmeldinger og foredrag i radio, og var levende interessert i det som foregikk innen hans fagområder og i samfunnslivet forøvrig. Han døde den 15. mars 1957, noen dager før han skulle ha fylt 104 år. Han ble begravd med store æresbevisninger på statens bekostning.

Nå håper jeg at det ut fra denne korte og mangelfulle oversikt over Qvigstads liv og virke, har steget fram et menneske med stor begavelse på mange felter – et kunnskapsrikt, arbeidsglad, sosialt og hjelpsomt akademisk menneske som vi i hans ettertid skylder den ærbødigste takknemlighet.